



Zeynalabdin Arif oğlu Ələkbərov

UOT:338.242:338.246.025.2:338.33; JEL:D04;O14;F5.

## Sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatı mexanizmlərinin nəzəri-metodoloji aspektləri

### Xülasə

*Tədqiqatın məqsədi – sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatı mexanizmlərinin nəzəri-metodoloji aspektlərinin tədqiqindən ibarətdir. Bunun üçün sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının vacibliyi və önəmli məqamlar açıqlanmışdır. İnnovasiyalaşdırma proseslərində maliyyə təminatı mexanizmlərinin strateji roluna toxunulmuşdur. Müasir dövrdə sənaye müəssisələrində yeni innovasiyaların işlənməsi, mənimsənilməsi və tətbiqi proseslərində çevik maliyyə təminatı mexanizminin hazırlanması üzrə yanaşmalar verilmişdir. Tədqiqatın metodologiyası – tədqiq olunan problemlərə dair tədqiqatdan əldə olunan materialların təhlil və sintezindən, ümumiləşdirmə və müqayisəsindən ibarətdir. Eyni zamanda, sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatı mexanizmləri üzrə bir sıra alim və tədqiqatçıların yanaşmalarına istinad olunmuşdur. Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – alınmış elmi nəticələrdən və müddəalardan, hazırlanmış təkliflərdən sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılması üzrə tədbirlərin reallaşdırılmasında və fəaliyyət strategiyasının hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Tədqiqatın nəticələri – hazırkı dövrdə Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin inkişafının prioritetliyindən çıxış etməklə, qeyri-neft sənaye sahələrinin innovasiyalaşdırılması proseslərinin sürətləndirilməsində işlək maliyyə təminatı mexanizmlərinin hazırlanmasından ibarətdir. Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqatda göstərilən problemlərin araşdırılmasından formalaşdırılan materiallar orijinal xarakter daşıyır. Əsas elmi yenilik isə - iqtisadi proseslərin köklü transformasiyalara məruz qaldığı bir şəraitdə sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılması tədbirlərində etibarlı maliyyə təminatı mexanizminin işləkliyinin əsaslandırılmasından ibarətdir. Belə bir maliyyə təminatı mexanizminin sayəsində yeni innovasiyaların işlənməsi və onların sənaye sahələrində tətbiqinin sürətləndirilməsi mümkün olar. Müasir dövrdə sənaye sahələrinin fəaliyyətinin səmərəli modelləşdirilməsi və təşkili məqsədlə optimal maliyyə təminatı mexanizminin hazırlanması üzrə tövsiyələr verilmiş və təkliflər irəli sürülmüşdür.*

**Açar sözlər:** *sənaye müəssisələri, innovasiya, sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılması, maliyyə mexanizmləri, maliyyə mexanizmlərinin çevikliyi, global transformasiyalar.*

### Giriş

Müasir dövrdə sənaye müəssisələrin inkişafının innovativ komponenti artımın əsas mənbəyidir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, sənayenin davamlı inkişafı və uzunmüddətli perspektivdə rəqabət qabiliyyətinin qorunub saxlanması innovasiyalardan asılıdır. İnnovativ inkişafın əsas şərti mövcud potensialdan istifadə etmək və rəqabətqabiliyyətliliyi artırmaqdır. Sənaye müəssisələrinin inkişafında ən mühüm problem onların təklif etdikləri məhsulların rəqabət qabiliyyətinin qeyri-kafi səviyyədə olmasıdır. Bu vəziyyətdə ölkənin sənaye müəssisələrinin uğurlu inkişafının təmin edilməsi yalnız innovativ inkişaf modelinə keçid və onların yüksək innovativ fəaliyyətinin təmin edilməsi əsasında mümkündür [1, s.5]. Sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyəti innovasiyaların səmərəliliyi və müntəzəmliyi, onların yaradılması və həyata keçirilməsi üzrə hərəkətlərin dinamikası ilə xarakterizə olunur.



Müəssisənin innovativ fəaliyyəti nə qədər yüksək olarsa, onun mövcudluğu bir o qədər məqsədəuyğun olar. Beləliklə, innovativ fəaliyyət müəssisədə innovasiyanın intensivliyinin ölçüsü kimi onun effektivliyinin müasir strateji xarakteristikasıdır. Innovasiyalardan istifadə sənaye müəssisələrinin böyüməsini sürətləndirməyə, yeni bazarları inkişaf etdirməyə və yeni iş yerləri yaratmağa kömək edəcəkdir. Bütün bunları nəzərə alaraq sənaye müəssisələrində innovasiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması zəruridir. Bu fəaliyyətin stimullaşdırılmasının forma və üsullarını təkmilləşdirmədən innovasiya proseslərinin gələcək inkişafı mümkün deyil. Sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması probleminin aktuallığı onunla bağlıdır ki, bazar münasibətləri çərçivəsində məhsuldarlığın artım templəri və məhsul istehlakı durmadan artır, mal və xidmətlərin istehsalı üsulları daim təkmilləşdirilir və dəyişdirilir. Müvafiq olaraq, bazar vəziyyəti də dəyişir. Məhz buna görə də iqtisadçılar innovasiyanın nəticələrini qiymətləndirmək və təhlil etmək və bazar konyukturasını əks etdirmək üçün innovasiyaya stimullaşdırılması məsələlərini ətraflı öyrənməlidirlər [2, s.155]. Innovasiya müəyyən bir yeni ideyanın yaranmasından yeni məhsulun reallaşdırılmasına qədər həyata keçirilən məqsədyönlü, ardıcıl və bir-biri ilə əlaqəli proseslərin məcmusudur. Innovativ fəaliyyət bu proseslərin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Innovasiya proseslərinin son nəticəsi yeni yaradılmış innovativ məhsuldur. Bu məhsulun yaradılması üçün ixtisaslı kadrlar və dövlət dəstəyi mexanizmləri yaradılmalıdır [3, s.117]. Dövlət dəstəyinin əsas mexanizmi innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasıdır.

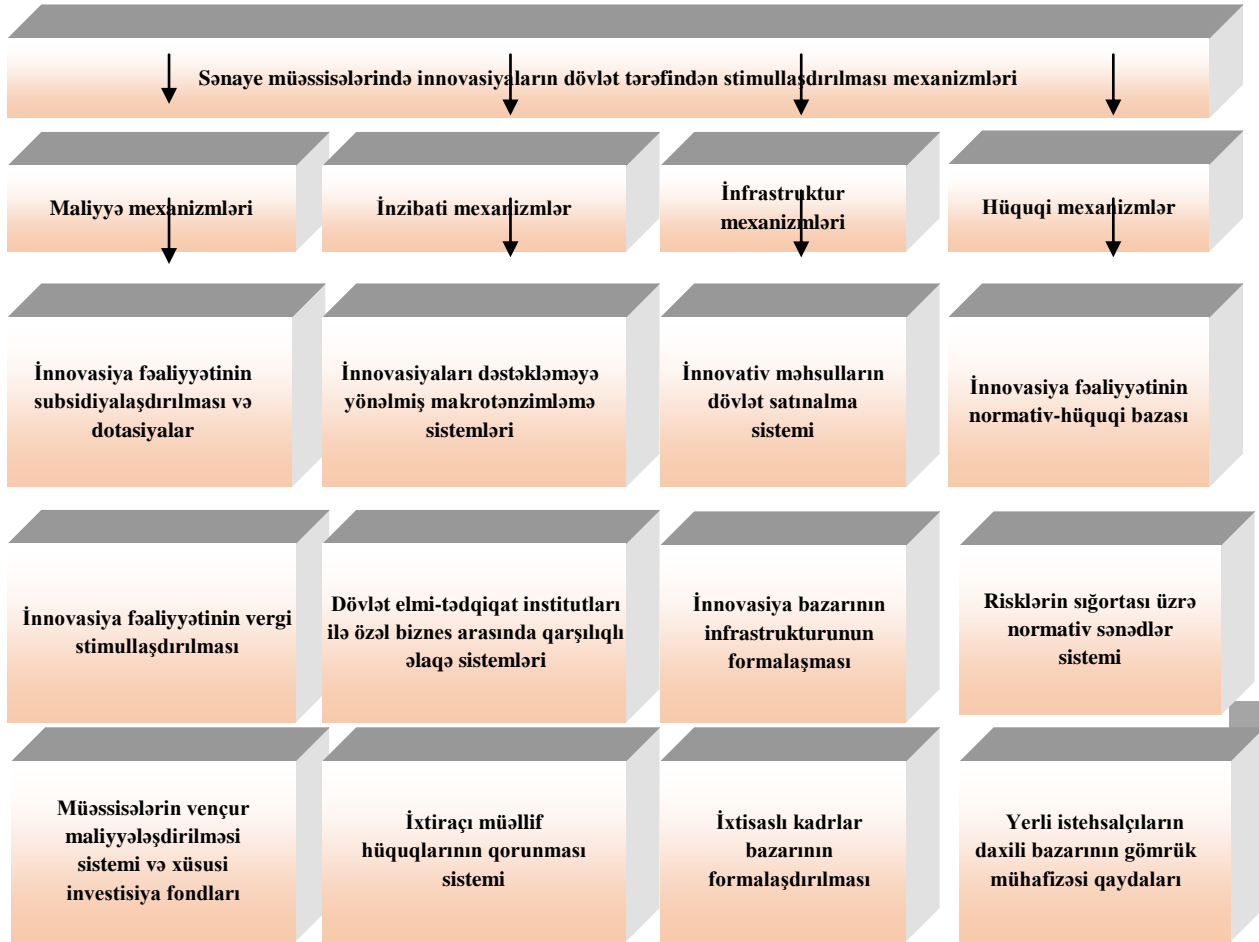
**Yeni şəraitdə sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının sürətləndirilməsində maliyyə təminatı mexanizmlərinin əhəmiyyətinə nəzəri-metodoloji yanaşmalar**

Müasir dövrdə sənaye müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə ümumi dövlət siyasətinin dörd komponentini ayırd etmək olar: maliyyə, inzibati, infrastruktur və hüquqi komponentlər, onların daxilində əsas mexanizmlər. Həmin mexanizmlər şəkildə öz əksini tapmışdır. Sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatında maliyyələşdirilmə mexanizmləri xüsusi yer tutur. Ölkə üzrə iqtisadiyyatın strateji inkişafı üçün müəssisələrin rəqabət qabiliyyətini artırmaq, bazarı müvafiq mal və xidmətlərlə doyurmaq üçün yeni texnologiyaların və avadanlıqların yaradılması və mənimsənilməsi, mövcud istehsal sistemlərinin modernləşdirilməsi üçün vəsait lazımdır. Yuxarıda göstərilən dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün maliyyə resursları, səhmlər, bank depozitləri, mülkiyyətə və qeyri-əmlak hüquqlarına, o cümlədən əqli mülkiyyətə patent və lisenziyalar, habelə maşınlar, texnologiyalar, avadanlıqlar kimi vasitələr lazımdır. Sənaye müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin uğuru əsasən onun təşkili formaları və maliyyə dəstəyi metodları ilə müəyyən edilir. Innovativ fəaliyyətin maliyyə mənbəyi kimi dövlət, müəssisələr, maliyyə və sənaye qrupları, kiçik innovativ biznes subyektləri, investisiya və innovasiya fondları, yerli özünüidarətmə orqanları, fiziki şəxslər və s. çıxış edir. Onların hamısı iqtisadi prosesdə iştirak edir və bu və ya digər şəkildə innovasiyaların inkişafına töhfə verirlər. Qeyd edək ki, innovasiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması mexanizmlərindən istifadə bütün sənaye müəssisələrinin innovativ potensialının səmərəli inkişafına səbəb olur. İstənilən ölkədə sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti milli innovasiya sisteminin təşkili səviyyəsindən asılıdır. Bu sistem sənaye müəssisələrinin, elmi-tədqiqat institutlarının, innovasiyaların dəstəklənməsi və maliyyələşdirilməsi institutlarının qarşılıqlı fəaliyyətini əsaslandıraraq, ölkəyə xarici texnologiyaların idxalı və tətbiqi üçün əlverişli şərait yaradır. Milli innovasiya sistemi innovasiya sahəsində prioritet sahələrin müəyyən edilməsini, innovasiyaların yaradılması və cəlb edilməsini, innovasiyalardan istifadə edən sahələrin dəstəklənməsini nəzərdə tutur [4, s.193]. Ən əsası odur ki, sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatında bu sistemlər əhəmiyyətli rola malikdir. Innovasiyaların dövlət tərəfindən stimullaşdırılması mexanizmləri şəkil 1-də verilmişdir.



Şəkil 1.

### İnnovasiyaların dövlət tərəfindən stimullaşdırılması mexanizmləri



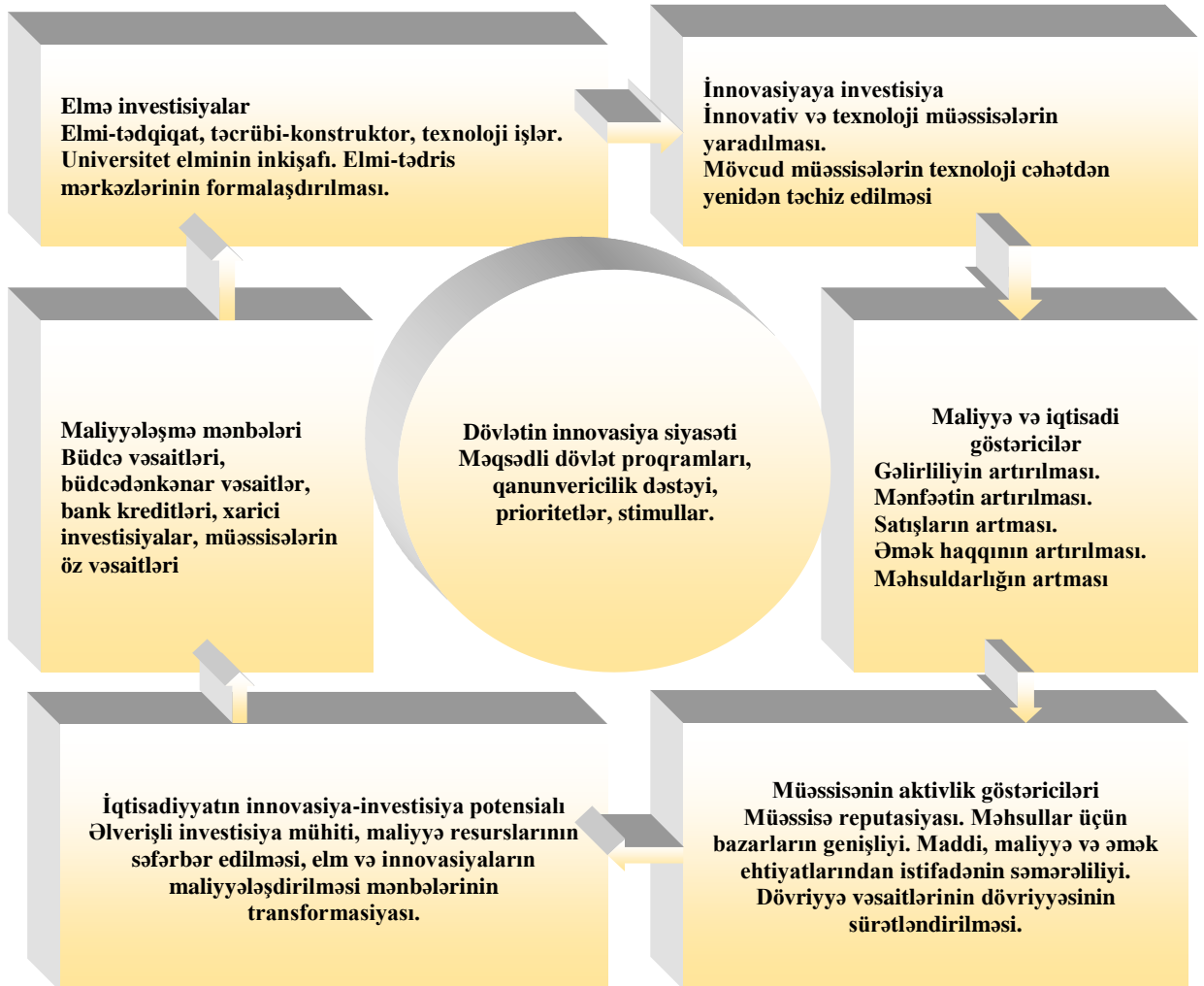
Mənbə: Şəkil müəllif tərəfindən tərtib olunub.

İnnovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi üçün zəruri tədbirlər sırasında bu amilləri ayırmaq olar: qanunvericilik və normativ-hüquqi bazanın, xüsusən də əqli mülkiyyətin qorunmasının təkmilləşdirilməsi; istehsalın təkmilləşdirilməsinə sərmayə qoyan müəssisə və təşkilatlar üçün vergitutmanın azaldılması; korporasiyaların maliyyə risklərinin sığortalanması mexanizmlərinin yaradılması; innovativ layihələrin həyata keçirilməsi üçün verilən kreditlər üzrə faiz dərəcəsinin azaldılması yolu ilə kredit resurslarının əlçatanlığının artırılması; kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, innovativ layihələrin həyata keçirilməsinin ilkin mərhələsində güzəştlər sisteminin tətbiqi, faiz dərəcəsinin aşağı salınması və bank kreditlərinin verilməsi şərtlərinin sadələşdirilməsi; müxtəlif mənbələrdən maliyyə resurslarının cəlb edilməsini asanlaşdıran maliyyə mexanizminin formalaşdırılması, bu vəsaitlərin innovasiyanın müxtəlif mərhələləri arasında bölüşdürülməsi; kiçik sahibkarlıq subyektlərinə girov təqdim etmədən maliyyə resursları almağa imkan verən vençur maliyyələşdirmə mexanizmlərinin inkişafı; dövlət büdcəsində elmin rəqabətli maliyyələşdirilməsinin xüsusi çəkisinin artırılması, maliyyə resurslarının elmi qurumlar arasında onların işinin səmərəliliyindən asılı olaraq yenidən bölüşdürülməsi mexanizminin işlənilməsi və hazırlanması və biznesi yeni inkişaf strategiyasına sövq edən həvəsləndirmə sisteminin yaradılması və davamlı təkmilləşdirilməsi. Ümumiyyətlə dövlət, sənaye müəssisələrinin

innovasiya fəaliyyətini dəstəkləmək üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edir. İnnovasiyaları dəstəkləmək funksiyalarından biri dövlət məqsədli proqramların formalaşması və həyata keçirilməsini idarə etməkdir. Bunu aşağıdakı mexanizm kimi nəzərdən keçirə bilərik (şəkil 2).

Şəkil 2.

### İnnovativ inkişafın tsiklik modeli



Mənbə: Şəkil müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatının problemlərinin həlli məqsədilə dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının rolunun gücləndirilməsi ilə yanaşı, digər məsələlər də məqsəduyğundur: innovasiyaların maliyyələşdirilməsi sahəsində fəaliyyətin idarə edilməsində səmərəliliyin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün göstəricilərin işlənilməsi; xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması; innovasiya sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün vergi güzəştlərinin növlərinin siyahısını genişləndirmək; özəl investorların marağının stimullaşdırılması; innovasiya fəaliyyətinə maliyyə dəstəyinin digər formalarını inkişaf etdirmək; innovativ inkişaf üçün ixtisaslaşmış bankların yaradılmasına kömək etmək; informasiya bazarının infrastrukturunu inkişaf etdirmək; vençur fondlarına dövlət dəstəyini gücləndirmək və innovativ layihənin hazırlanması prosesində müqavilə münasibətlərinin şəffaflığının artırılması, innovativ riskləri azaldacaq müqavilə növlərinin siyahısını



genişləndirmək [5, s.5]. Sənaye müəssisələri öz fəaliyyətləri zamanı qrantlar, subsidiyalar və güzəştlər şəklində dövlət maliyyələşdirməsindən, habelə bank kreditləşməsindən, vençur kapitalından istifadə edirlər. Bunlar cəlb edilmiş və xüsusi vəsaitlər kimi özünü göstərir. Sənaye müəssisələrində innovasiyaların ən mühüm maliyyələşdirilməsi mənbələri özlərinin mənfəəti və amortizasiya ayırmaları çıxış edir [6, s.63]. İnnovasiya prosesinin bir hissəsi kimi, sənaye müəssisələri müxtəlif maliyyə mənbələrinə müraciət edir, onları optimal şəkildə birləşdirərək, məqbul risk səviyyəsi ilə maksimum gəlir əldə etməyə çalışırlar.

**Yeni çağırışlar kontekstində sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının sürətləndirilməsində maliyyə təminatı mexanizmlərinin rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri**

İnnovativ inkişafın tsiklik modeli innovasiya prosesinin maliyyələşdirilməsi mənbələrinin və əldə olunan iqtisadi nəticənin qarşılıqlı əlaqəsini və qarşılıqlı asılılığını əks etdirir. Təşkilat və müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, son nəticədə işgüzar fəallıq və istehsalın səmərəliliyi göstəricilərinə təsir edən əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi elmi tədqiqatların maliyyələşdirilməsi səviyyəsindən asılıdır. Bu da öz növbəsində investisiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələrinin transformasiyasına, innovasiya və investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində dövlət maliyyələşdirməsindən biznes vəsaitlərinin, bank sektorunun geniş cəlb edilməsinə mərhələli keçidə gətirib çıxaracaq. İnnovativ fəaliyyətin uğurlu inkişafının müəyyənedici şərti onun maliyyə dəstəyidir ki, bu da bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrin yaşamasının ən mühüm şərti olan işgüzar fəallığın artmasına şərait yaradır. İnnovasiyaların maliyyə təminatı iki əsas istiqamətdə mümkündür: innovativ texnologiyaların, həllərin, lisenziyaların, patentlərin əldə edilməsi məqsədi ilə investisiyalar və innovativ məhsulların inkişafına investisiya qoyuluşu [7, s.230]. Sənaye müəssisələrində innovasiyaların maliyyələşdirilməsinin təşkili prinsipləri maliyyə mənbələrinin çoxluğuna, onların şaxələndirilməsinə yönəldilməli, innovasiyaların kommersiyyalaşdırılması ilə sürətli və səmərəli tətbiqini nəzərdə tutmalıdır ki, bu da investisiyaların maliyyə gəlirinin artırılmasını təmin edir. Sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılması üçün tələb olunan maliyyə resurslarının müxtəlif növləri vardır ki, bunları cədvəl 1-dəki kimi təsvir edə bilərik.

Sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatı sahəsində bir sıra maneələr ortaya çıxır ki, bunlara da aşağıdakıları aid edə bilərik: müxtəlif səviyyəli büdcələrdən innovasiya sahəsində fəaliyyətin inkişafı üçün ayrılan maliyyə vəsaitlərinin kifayət qədər olmaması; dövlət-özəl sektoru arasında bu layihələrin maliyyələşdirilməsinin qeyri-proporsional strukturu; bankların sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasında kifayət qədər marağının olmaması; bank təşkilatlarından kreditlər üçün əlverişsiz şərtlər (yüksək faiz dərəcələri, kiçik məbləğlər, girov üçün yüksək tələblər); əlavə resurslar cəlb etmək imkanlarından tam istifadə etməyə imkan verməyən fond bazarının zəif inkişaf etməsi; innovasiya fəaliyyətində yüksək risk səviyyəsi; vəsaitlərin cəlb edilməsinin ilkin mərhələlərində innovativ fəaliyyətin dəstəklənməsi sahəsində xidmət sektorunun və infrastrukturun zəif inkişaf etməsi; vençur fondlarının idarə edilməsində kifayət qədər ixtisaslı mütəxəssislərin olmaması və əqli mülkiyyətin aşağı səviyyədə qorunması. Bu problemlərin həlli innovasiya prosesinin inkişafında dövlətin rolunun gücləndirilməsi ilə mümkündür. Dövlətin köməyi sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatının əsas istiqamətlərdən biri dövlət-özəl tərəfdaşlıq effektiv sisteminin formalaşdırılmasıdır. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq strukturunun yaradılması prosesində innovativ layihənin iştirakçıları arasında risklərin, üzərinə götürülmüş öhdəliklərin və alınan gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsi üçün effektiv mexanizmlərin işlənilib hazırlanması vacibdir. Eyni zamanda, özəl tərəfdaşların innovativ layihəyə marağını təmin etmək üçün dövlət onlara müxtəlif güzəştlər və təminatlar verməlidir. Öz növbəsində özəl tərəfdaşlar isə innovasiya sferasında baş verən proseslərdən



büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi və planlaşdırılan effektin əldə edilməsi üçün məsuliyyət daşımalıdırlar.

**Cədvəl 1.**

**Sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının maliyyə təminatı mənbələri**

Təsnifat əlaməti	Mahiyyəti
<b>Mənbəyinə görə</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- müxtəlif idarəetmə səviyyələrində ayrılan büdcə vəsaitləri;</li> <li>- büdcədənəkar fondların vəsaitləri;</li> <li>- şirkətlərin öz vəsaitləri;</li> <li>- kredit və maliyyə institutlarının vəsaitləri (banklar, investisiya fondları və şirkətlər, qeyri-dövlət pensiya fondları, sığorta şirkətləri);</li> <li>- xarici investorların vəsaitləri;</li> <li>- investisiya banklarının resursları;</li> <li>- fiziki şəxslərin vəsaitləri;</li> <li>- yerli və xarici elm fondlarının resursları;</li> <li>- ictimai birliklərin vəsaitləri;</li> <li>- səhmlər;</li> <li>- dövlət kreditləri.</li> </ul>
<b>Mülkiyyət formasına görə</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- müəssisənin öz resursları (xalis mənfəət, amortizasiya ayırmaları);</li> <li>- cəlb edilmiş vəsaitlər (səhmlərin, istiqrazların və digər qiymətli kağızların emissiyası, xarici investorların vəsaitləri, vençur resursları, sığorta, investisiya fondları, qrantlar, subsidiyalar, səhmlərdə iştirak, sponsorların resursları şəklində məqsədli dövlət fondları);</li> <li>- borc vəsaitləri (lizing, maliyyə-kredit təşkilatlarından kreditlər).</li> </ul>
<b>İdarəetmə formasına görə</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- dövlət (dövlət büdcəsi fondları, büdcədənəkar və xüsusi fondlar);</li> <li>- sektoral (sahə və sahələrarası büdcədənəkar fondların vəsaitləri, bankların və beynəlxalq təşkilatların kreditləri);</li> <li>- regional (regionların büdcə fondları və qeyri-büdcə fondları);</li> <li>- institusional (müəssisənin öz resursları, maliyyə-istehsalat birliklərinin vəsaitləri, büdcə və qeyri-büdcə fondları).</li> </ul>
<b>Resursların cəlb edilmə müddətindən asılı olaraq</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- qısamüddətli (1 ilədək);</li> <li>- orta müddətli (1-3 il);</li> <li>- uzunmüddətli resurslar (3 ildən).</li> </ul>
<b>İnnovasiya sahəsində layihənin həyat dövrünün mərhələsindən asılı olaraq</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- inkişaf mərhələsində qoyulmuş maliyyə resursları (öz vəsaitləri, dövlət vəsaitləri, vençur fondları);</li> <li>- layihənin tətbiqi mərhələsində istifadə olunan maliyyə vəsaitləri (birbaşa dövlət dəstəyi, özəl investorların vəsaitləri);</li> <li>- artım mərhələsində istifadə olunan maliyyə resursları (bank kreditləri, vençur fondlarından vəsaitlər);</li> <li>- davamlı artım mərhələsində istifadə olunan maliyyə resursları (ən sərfəli şərtlərlə bank kreditləri);</li> </ul>
<b>İnvestisiya subyektinə görə</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə resursları (şirkətlərin öz vəsaitləri, məqsədli suveren fondlar, innovativ layihələrin inkişafı proqramları üzrə bankların vəsaitləri);</li> <li>- iri müəssisələrin resursları (öz resursları, dövlət büdcəsinin vəsaitləri, dövlət büdcə və büdcədənəkar fondlar, kredit resursları, investisiya, pensiya və vençur fondlarından vəsaitlər, xarici investorların vəsaitləri); – elmi müəssisələrin vəsaitləri (dövlət fondları, xarici investorların fondları, vençur fondları).</li> </ul>

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Müəssisədə innovasiya prosesi nəzəri biliklərin əldə edilməsindən istehlakçının marağına səbəb olan son məhsulun yaradılmasına qədər ardıcıl addımların məcmusudur və bir sıra mərhələlərdən ibarətdir, onların əsasları bunlardır: biliklərin yaradılması: fundamental tədqiqat, tətbiqi tədqiqat, yeni məhsul ideyaları haqqında yeni biliklər əsasında formalaşma; yeni məhsul layihəsinin hazırlanması; məhsulların seriya nümunələrinin yaradılması və yeni məhsulların bazara çıxarılması, son istehlakçıya çatdırılması. Biliklərin yaradılması və fundamental tədqiqatların birinci mərhələsinin maliyyələşdirilməsində aparıcı rol dövlət oynayır ki, bu da perspektivli işlərin birbaşa maliyyələşdirilməsi yolu ilə onların inkişafına və yeni rəqabətqabiliyyətli məhsulun hazırlanması ilə bağlı mərhələyə çatdırılmasına töhfə verir [8, s.43]. Sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin inkişafının mühüm şərti vençur maliyyələşdirmə mexanizmlərinin mövcudluğudur. Vençur maliyyələşdirilməsi yüksək texnologiyalı startaplara və ya mövcud müəssisələrin perspektivli innovativ layihələrinə yüksək riskli uzunmüddətli investisiyadır. Vençur kapitalı bazarının əsas investorları vençur fondları və biznes mələkləridir. Vençur kapitalı istehlakçıları kompüter texnologiyaları, nanotexnologiyalar, tibb, ekologiya və ya digər yüksək texnologiyalı sahələrdə fəaliyyət göstərən innovativ müəssisələrdir [9, s.365]. Müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin vençur



maliyyələşdirilməsinin aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərini ayırd etmək olar: innovasiya fəaliyyətinin uzunmüddətli maliyyələşdirilməsi; vençur investoru ilə sahibkar arasında risk bölgüsü; başlanğıc müəssisənin nizamnamə kapitalında iştirak yolu ilə innovasiyaların maliyyələşdirilməsi; və maliyyələşdirilən müəssisəyə vençur investoru tərəfindən konsaltinq, idarəetmə və digər xidmətlərin göstərilməsi. Sənaye müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi prosedurunun əsas aspekti innovativ layihənin effektivliyinin qiymətləndirilməsidir. O, vençur investora digər innovativ təkliflərlə müqayisədə gəlirlilik və risk baxımından ən səmərəli layihənin seçimini təmin edir [10]. Vençur maliyyələşdirilməsinin mühüm funksiyalarından biri kiçik innovativ müəssisələrin fəaliyyətinin ilkin mərhələsində onlara dəstək olmasıdır. Vençur maliyyələşdirilməsinin mahiyyəti yeni yaradılmış və ya artıq fəaliyyət göstərən kiçik innovativ müəssisələrin nizamnamə kapitalına uzunmüddətli investisiya qoyuluşundadır. Bu cür əməliyyatlar yüksək risk dərəcəsi ilə xarakterizə olunur. Buna görə də vençur fondları investisiya üçün obyektləri diqqətlə seçirlər. Eyni zamanda, onlar eyni vaxtda bir neçə vençur əməliyyatı aparır, yeni şirkətlər yaradır və mövcud şirkətlərlə işləyirlər [11, s.112]. Qeyd edək ki, sənaye müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin maliyyə təminatının nəzəri-metodoloji aspektlərinin tədqiqi zamanı məlum oldu ki, maliyyə resursları innovasiya prosesinin inkişafının bütün mərhələlərində onun əsas maliyyələşdirmə mexanizmidir. Eyni zamanda, maliyyə bazarının inkişaf etməməsi, zəif investisiya mühiti, maliyyələşdirmə formalarının dar siyahısının mövcudluğu, dövlətin aşağı fəallığı və digər amillər səbəbindən yerli müəssisələr maliyyə resursları çatışmazlığı ilə üzləşirlər. Bu da onların maliyyələşdirmə xərclərinin strukturuna və innovasiya fəaliyyətinin effektivliyinə təsir göstərir. Sənaye müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi problemini həll etmək üçün ən mühüm rol dövlət dəstəyinə verilməlidir. Bu isə onların işgüzar fəallığının artmasına gətirib çıxarar. Bazar münasibətlərinin indiki inkişafı mərhələsində sənaye müəssisələrinin işgüzar fəaliyyəti iqtisadiyyatın səmərəliliyinin mərkəzi amillərindən biridir. İqtisadiyyatın səmərəliliyinə nail olunmasının real əsasını innovasiya və investisiya fəallığının vəhdətində müəssisələrin işgüzar fəallığının artması təşkil edir [12]. İnnovativ fəaliyyət biznes fəaliyyətinin əsas komponentidir. Yeniliklər şirkətə bazarda rəqabət qabiliyyətini saxlamağa, yeni bazarlar inkişaf etdirməyə və mövcud bazarlarda fəaliyyətini genişləndirməyə imkan verir. Yüksək keyfiyyətli innovasiyalar təsirli investisiyalar olmadan həyata keçirilə bilməz. Bu proses müəyyən miqdarda investisiya tələb edir. Investisiyalar innovasiyaların uğurlu yaradılması və inkişafı üçün ən mühüm mənbədir. Beləliklə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, “innovasiya-investisiya” vahid, bir-biri ilə əlaqəli sistemdir. Bu gün innovasiyaların yaradılması prosesi investisiya fəaliyyəti ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. İnnovasiya prosesinin hər mərhələsində sənaye müəssisələri üçün innovasiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələri müxtəlifdir və innovasiya son mərhələyə nə qədər yaxındırsa, müəssisənin onları cəlb etmək və diversifikasiya etmək imkanları bir o qədər çox olur [13].

Müxtəlif mənbələrdən maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin mümkün ehtiyacını və vaxtını planlaşdırarkən, müəssisə rəhbəri hər bir yeni mərhələnin tam maliyyələşdirilməsinin zəruriliyini bilməlidir. Çünki, əvvəlkinə tamamlamadan yeni mərhələyə keçid mümkün deyil. Müəssisə rəhbəri yalnız ehtiyac yarandıqda maliyyə mənbələrini cəlb edə biləcəyinə arxalanmamalıdır. Bəzən investorlar innovasiyaların maliyyələşdirilməsinə innovasiya layihəsinin növbəti mərhələsindən bir qədər gec və ya bir qədər tez başlamağa hazır olurlar. Beləliklə, ayrı-ayrı mərhələlər arasında heç bir sərhəd yoxdur. Investor yeniliyin investisiya cəlb edilməsinə yarandıqca yeniliyi maliyyələşdirməyə başlaya bilər. İnnovativ layihəyə riskli sərmayə qoyan investorlar onun uğurla həyata keçirildiyi təqdirdə yüksək gəlirlilik gözləyirlər. Buna görə də qərar qəbul etmək üçün əsas meyar maliyyə dayanıqlığı və yeniliyin tətbiqi perspektivləri, habelə onun innovasiyaya daxil olma ehtimalıdır. İnnovasiyalar uğurla



inkişaf edərsə, müəssisə kifayət qədər qısa müddət ərzində qarşısına qoyulan vəzifələri həyata keçirə və yüksək gəlirliliyi təmin edə biləcək.

### Nəticə

Beləliklə, bu nəticəyə gəlmək olar ki, müasir dövrdə investisiya və innovasiya fəaliyyəti əsasən müəssisələrin inkişaf perspektivlərinin reallaşdırılmasına yönəlib və bu, birbaşa strateji planlaşdırma ilə bağlıdır. Çünki o, sənaye müəssisələrinin uzunmüddətli məqsədlərinin əlaqələndirilməsini təmin etmək və resurslardan istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Yaxın perspektivdə sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının sürətləndirilməsi və onun maliyyə təminatı mexanizmlərinin gücləndirilməsi üçün bir sıra məqamlara daha çox önəm verilməlidir:

- müəssisələrin investisiya və innovasiya proqramları bu məqsədlərə zidd olmamalıdır və mobil, dinamik inkişaf edən innovativ sistemlərin formalaşdırılması müəssisələrin maliyyə-iqtisadi sabitliyinə nail olmağın əsas yollarından biridir;
- investisiya və innovasiya qarşılıqlı əlaqəsi innovasiya fəaliyyətinin ən mühüm strateji və taktiki məqsəd və vəzifələri kimi başa düşülür ki, bunun üçün prioritet olaraq mövcud investisiya resurslarının xərclənməsi və əlavələrin cəlb edilməsi zəruridir.
- sənaye müəssisələrinin innovasiyalaşdırılmasının intensivləşdirilməsində resurs sektorunun şaxələndirilməsi yolu ilə iqtisadiyyatın struktur yenidən qurulması ÜDM artımını sürətləndirmək və yoxsulluğu azaltmaq yollarından biri hesab olunur. Bu uzunmüddətli vəzifənin yerinə yetirilməsi böyük investisiya axınlarının yenidən istiqamətləndirilməsini, sənaye, xarici iqtisadi və vergi siyasətlərinin dəyişdirilməsini, habelə resurs kompleksinin milli səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə yeni yanaşmanı tələb edəcəkdir;
- innovasiya prosesinin uğurlu inkişafının müəyyən edici şərti onun tam maliyyələşdirilməsini təmin etməkdir. Öz vəsaitlərinin məhdudluğu və üçüncü tərəflərin maliyyə resurslarının cəlb edilməsində çətinliklər çox vaxt təşkilatların innovativ fəaliyyətinin aşağı səviyyədə olmasının səbəbləridir, odur ki, bu sahəyə dövlət dəstəyi daim diqqət mərkəzində olmalıdır.

### Ədəbiyyat

1. Babayev, F. Azərbaycanın qida sənayesinin innovasiyalı inkişafı: imkanlar və məhdudiyyətlər. İpək Yolu, No.2, 2020, s.5-12
2. Золотова, Т.М. Государственная политика стимулирования инноваций и инновационной деятельности. Молодежный вестник Уфимского государственного авиационного технического университета. 2016. – № 2(15).
3. Mahmudova, L.F. Azərbaycanda innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemləri və həlli yolları. Audit № 3, cild 25, 2019, s. 115-125.
4. Rəsulova Ü.R. Sənayedə innovasiya fəaliyyətinin nəzəri və praktiki aspektləri. UNEC Elmi Xəbərləri, № 7, Cild 7, yanvar - mart, 2019, s. 182 – 194.
5. Александрова, А.И., Королева Л.А. Финансовое обеспечение инновационной деятельности. Научный журнал НИУ ИТМО. Серия Экономика и экологический менеджмент, 2017, № 2, – с.1-7.
6. Таğıев, А.Н., Сəfərov Q.Ə. Innovasiya layihələrinin menecmenti. Bakı: Elm, 2013.
7. Абрамкина, Т.Н. Инвестирование инновационной деятельности // Проблемы развития предприятий: теория и практика: Материалы 15-й Международной научно-практической конференции, посвященной 85-летию Самарского государственного экономического университета: в 2-х частях. Самара: Самарский государственный экономический университет, 2016. – с. 229-231.





8. Карпенко, О.А. Источники финансирования инновационной деятельности предприятия. Креативная экономика, 2014, № 7(91), – с.40-47.
9. Мусостов З.Р., Дудаев Т.М., Сайдулаева Д.М. Венчурное финансирование как источник развития инновационной деятельности предприятий // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2020. – № 12-2. – с. 362-367.
10. Əliyev, Ş.T. Milli iqtisadiyyatın inkişafının sürətləndirilməsində sənaye klasterlərinin tətbiqini şərtləndirən amillər // Audit, № 4, 2015, S.73-79.
11. Мусостова, Д.Ш., Дудаев Т.М. Финансирование инновационной деятельности предприятий в современных условиях // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2019. – № 4-1. – с. 106-112.
12. Cavadov, X.R. Milli İnnovasiya Sistemlərinin yaradılması üzrə beynəlxalq təcrübə və onun Azərbaycanda tətbiqinin genişləndirilməsi imkanları // Azərbaycan vergi jurnalı, №3(125), 2015, S.177-194.
13. İnnovasiya fəaliyyəti haqqında bir sıra stimullaşdırıcı mexanizmlər. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu. Bakı, 2017, - 36 s.

**Зейналабдин Ариф оглу Алекберов**

**Теоретико-методологические аспекты механизмов финансового обеспечения инноватизации промышленных предприятий**

**Резюме**

*Цель исследования – состоит из рассмотрения теоретико-методологических аспектов механизмов финансового обеспечения инноватизации промышленных предприятий в современных условиях. С этой целью раскрыты важнейшие факторы и необходимость инноватизации промышленных предприятий. Рассмотрена стратегическая роль механизмов финансового обеспечения в процессах инноватизации. Даны соответствующие подходы по подготовке оперативных механизмов финансового обеспечения в процессах освоения и применения новых инноваций в промышленных предприятиях в нынешнем периоде. Методология исследования – в статье использованы методы анализа и синтеза, обобщения и сравнения. Одновременно использованы основные положения и научные доводы разных ученых и исследователей по проблемам разработки механизмов финансового обеспечения в инноватизации промышленных предприятий. Практическая значимость исследования – полученные результаты и научные доводы могут использоваться в подготовке комплексных мероприятий и стратегий в инноватизации промышленных предприятий, в первую очередь, нефтефтяных промышленных сфер. Результаты исследования – состоят из разработки обоснованных механизмов финансового обеспечения в ускорении процессов инноватизации нефтефтяных промышленных сфер в контексте приоритетности развития нефтефтяной промышленности в Азербайджане. Оригинальность и научная новизна исследования – материалы исследования сформированы на основе проводимых последовательного анализа и обобщения, поэтому рассматриваются оригинальными. Основная научная новизна состоит из обоснования работоспособного механизма финансового обеспечения мероприятий инноватизации промышленных предприятий в условиях глубокой трансформации экономических процессов. За счет разработки оптимального механизма финансового обеспечения перспективным рассматривается интенсификация развития промышленной сферы путем ускорения инноватизации. Даны рекомендации и*



подготовлены предложения по разработке механизма финансового обеспечения в эффективном моделировании деятельности промышленной сферы и ее инноватизации.

**Ключевые слова:** промышленные предприятия, инновация, инноватизация промышленных предприятий, финансовые механизмы, оперативность финансовых механизмов, глобальные трансформации.

**Zeynalabdin Arif Alekberov**

***Theoretical and methodological aspects of mechanisms of financial support for innovation of industrial enterprises***

***Summary***

*Purpose of the research – is to consider the theoretical and methodological aspects of the mechanisms of financial support for the innovation of industrial enterprises in modern conditions. The most important factors and the need to innovate industrial enterprises are analyzed. The strategic role of financial support mechanisms in innovation processes is considered. Corresponding approaches are given for preparation of operational mechanisms of financial support in processes of development and application of new innovations in industrial enterprises in the current period. Research methodology – the article uses methods of analysis and synthesis, generalization and comparison. At the same time, the main provisions and scientific arguments of various scientists and researchers on the problems of developing financial support mechanisms in innovating industrial enterprises are used. The practical importance of a research – the obtained results and scientific arguments can be used in the preparation of comprehensive measures and strategies in the innovation of industrial enterprises, primarily non-oil industrial areas. The results of the study consist of the development of sound financial support mechanisms in accelerating the innovation processes of non-oil industrial spheres in the context of the priority of the development of non-oil industry in Azerbaijan. Originality and scientific novelty of the research – research materials are formed on the basis of consistent analysis and generalization are considered. The main scientific novelty consists of substantiating a workable mechanism of financial support for measures to innovate industrial enterprises in conditions of deep transformation of economic processes. Due to the development of an optimal financial support mechanism, the intensification of industrial development by accelerating innovation is considered promising. Recommendations are made and proposals are prepared for the development of a mechanism for financial support in the effective modeling of the activities of the industrial sector and its innovatization.*

**Key words:** industrial enterprises, innovation, innovatization of the industrial enterprises, financial mechanisms, efficiency of financial mechanisms, global transformations.

**Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y. Məmmədov.**

**Daxil olub: 30.03.2022.**

**Çapa qəbul olunub: 07.04.2021.**